

---

## Rozhovor

---

# O logice s Pavlem Maternou a Vladimírem Svobodou

**Pavel Materna – Vladimír Svoboda – Vít Punčochář** —

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

materna@flu.cas.cz; svobodav@flu.cas.cz; puncochar@flu.cas.cz

*Tento rok oslavily jubilejní narozeniny dvě významné osobnosti české filosofické logiky: Pavel Materna (90 let) a Vladimír Svoboda (60 let). Při této příležitosti Filosofický časopis rád otiskuje rozhovor s těmito svými váženými autory a milými kolegy.*

*Rozhovor o jejich profesní dráze a pohledu na svůj obor připravil Vít Punčochář. Rozprava, v níž oběma jubilantům položil totožné otázky, proběhla v létě tohoto roku.*

**1. Celý svůj profesní život jsi zasvětil logice, což je poměrně exotická disciplína. Nelituješ svého rozhodnutí věnovat se právě tomuto oboru? Pokud by sis mohl zpětně vybrat nějakou jinou životní dráhu, pro co by ses rozhodl?**

**Pavel Materna:** Jako velmi mladý student jsem se hodlal věnovat hudbě (kteřou dodnes velmi vášnivě miluji). Váhal jsem, zda mám dělat filosofii, nebo se stát skladatelem (dokonce jsem složil mladický smyčcový kvartet). Můj otec, který učil filosofii, matematiku a fyziku na reálném gymnáziu a měl výborný vztah k hudbě, mě nasměroval k filosofii. Sám byl jedním z mála středoškolských učitelů, kteří sledovali vývoj moderní logiky (soukromě odebíral *Journal of Symbolic Logic*!), a pod jeho vlivem převážil u mne vztah k filosofii, který se časem specifikoval jako zájem o logiku. Nelituji, mohl jsem profesionálně dělat logiku (začínal jsem jako vědecký kandidát u profesora Zicha) a jako hobby pěstovat hudbu, obráceně by to asi nešlo.

**Vladimír Svoboda:** V mém případě není, myslím, úplně na místě hovořit o tom, že jsem se rozhodl věnovat logice, hrála v tom totiž velkou roli shoda okolností. Ve své diplomové práci na Filozofické fakultě UK jsem se zaměřil na logiku nejen proto, že mě bavila, ale hlavně proto, že to byla cesta, jak se vyhnout ideologickým ohledům a mít jako školitele vzdělaného a slušného člověka – Miroslava Jaurise. Vůbec mne v té době nenapadlo, že bych se logikou mohl někdy živit. Pak jsem ale během vojenské služby narazil v Rudém právu na inzerát, který informoval o výběrovém řízení na místo odborného pracovníka Oddělení logiky v Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV, a bez váhání jsem se přihlásil. Ne proto, že bych byl přesvědčený, že logika je můj osud, ale proto, že velitelství útvaru mělo fakticky povinnost vojáky pouštět na výběrová řízení, a každý den, kdy mohl člověk uniknout z „pakárny“ mostotřeleckého pluku, byl k nezaplacení.

Výběrové řízení spočívalo v tom, že jsem si dal pár panáků hruškovice s tehdejšími vedoucími – vlastně zakladatelem – Oddělení logiky Ivo Zapletalem a plácli jsme si (tehdejší ÚFS ČSAV rozhodně neplnil dnešní nároky na „HR award“, ale vzhledem k tomu, že jsem byl jediný, kdo se přihlásil, nešlo o nic nekalého). Tím bylo, jak je ze zpětného pohledu zřejmé, o mém osudu rozhodnuto. Obával jsem se, že ústav bude plný ideologie, ale ke konci 80. let už byl naštěstí marxisticko-leninský duch značně vyvanulý, takže vysvětlení, proč se necítím na vstup do Strany, která jsem si ještě na vojně připravoval, jsem nikdy nemusel použít – nikdo tuhle možnost k mému podivu (a k mé úlevě) ani nenaznačil. Pád tzv. reálného socialismu pak otevřel závratnou možnost nahlédnout do „velkého světa“ filosoficko-logických bádání (který je ale proti světům jiných vědeckých oborů stále vcelku domácký), a pomalu k nim i svou troškou přispívat. I po těch dlouhých letech je pro mě logika zábava a výzva, takže můžu říct, že jsem nikdy nelitoval. O alternativní životní dráze nemám představu. Stěží by to ale bylo něco dobře placeného.

**2. Co je podle tebe podstatou logiky jako vědecké disciplíny? Co je jejím cílem, jaké je její postavení mezi ostatními vědeckými disciplínami a jakou roli hraje v rámci filosofie? V čem je logika významná pro společnost?**

**Pavel Materna:** V mém pojetí jsou logika a matematika vědy o abstraktních objektech, v logice orientované na „formální“ usuzování a na studium logické analýzy přirozeného jazyka. Jsou to objekty v Bolzanově smyslu nezávislé na způsobu realizace. Toto pojetí je v souladu s klasifikací věd navrženou Vídeňským kruhem, který vědu rozčlenil podle způsobu práce. Důsledkem tohoto pojetí je závěr, že nemá žádný smysl zařazovat logiku buď mezi společenské, nebo přírodní vědy. Způsob její práce je zásadně odlišný. (Někdy to

vyvolávalo i problém, kam mám zařadit podávané granty.) To neznamená, že logika nemá pro uvedené vědy žádný význam: logika kontroluje způsob usuzování a důkazy ve všech těchto vědách.

**Vladimír Svoboda:** O podstatě logiky je těžké mluvit. Ono je, myslím si, těžké mluvit i o podstatě chemie, botaniky nebo lingvistiky, ale u logiky je to navíc komplikované i tím, že moderní logika se pohybuje v prostoru mezi filosofií a matematikou, a přebírá tak z každé z těchto disciplín kus své podstaty. (Obráceně se dá zase říct, že matematika přebírá kus své podstaty z logiky – a to samé platí i pro velkou část filosofie.) Podle mne je úloha logiky dvojaká – na jedné straně jde o zkoumání toho, na jakých principech fungují jazyky jakožto nástroje racionálního usuzování, resp. argumentace, na straně druhé jde o nabízení standardů takové argumentace a nástrojů umožňujících její efektivní vedení. Díky logice se tak mohou ti, kteří o to stojí, lépe dohodnout na tom, co si sdělují a co z toho plyne, a koneckonců i lépe sdělovat něco, co by jinak bylo stěží uchopitelné. Právě tohle nabízí logika filosofii i dalším disciplínám. Na logiku se tak můžeme dívat jednak jako na vychovatelku, která vyžaduje specifickou kázeň (co nevyhovuje standardům stanoveným logikou, není dobrá věda/filosofie), a jednak jako na služebnou, na kterou se vědci mohou obrátit, když potřebují projasnit a „vytzužit“ své vyjadřování. Společenský význam logiky se odvozuje od toho, jakou roli v konkrétní společnosti hraje věda – a obecněji racionální debata. V poslední době pozoruju, že to, že si někdo ve veřejném diskursu protiřečí, není značnou částí společnosti – ani té vzdělané – vůbec bráno jako problém. A to je trochu smutné.

### 3. Obecněji: jaké filosofické problémy ti připadají důležité? Hlášíš se ve filosofii k nějakým „ismům“?

**Pavel Materna:** Důležitost filosofického směru posuzuji v závislosti na svém obecném vidění světa a oboru, v němž se snažím pracovat a v němž jsem byl silně ovlivněn Pavlem Tichým. Přiklonil jsem se k těm filosofiím, které se snažily popsat strukturu jazyka. Proto jsem byl velmi zaujat Wittgensteinovým *Traktátem* nebo prací R. Montagua. Dále jsem se zájmem sledoval polské logiky z Lvovsko-varšavské školy (a přispěl k jejich prezentaci překlady Grzegorzcyka, Kotarbińskiego a Tarského). Obecně odmítám nominalistické výklady jazyka a s radostí čtu Bolzana. Dospěl jsem k radikálnímu odmítnutí materialistického pojetí světa. V tomto směru mě velmi oslovil Teilhard de Chardin a jeho výklad evoluce.

**Vladimír Svoboda:** Mně z osobního hlediska samozřejmě připadají důležité ty konkrétní filosofické problémy, ke kterým jsem „přičuchl“ a k jejichž řešení se pokouším přispět. Ty ale nejsou jednoduše pojmenovatelné. Obecně vidím jako mimořádně důležité a naléhavé třeba problémy, které jsou dnes řešeny v rámci bioetiky. To je, myslím, oblast, kde se filosofie stýká s vědou a kde má nezastupitelnou roli. Chtěl bych se také dožít toho, že lépe pochopíme, jak fungují lidské jazyky a jak se vůbec mohly evolučně vyvinout. To je samozřejmě do velké míry otázka, kterou budou řešit vědci z různých disciplín, ale dělám si naději, že právě filosofové by díky těm dílčím poznatkům mohli z nadhledu složit ucelený obraz. Co se týče -ismů, nejsem ortodoxní zastánce žádné myšlenkové školy, i když jsou mi samozřejmě některé bližší a jiné vzdálenější. Jako filosof – když použiju klasifikaci, kterou navrhl Isaiah Berlin – jsem spíš liška než ježek.

#### 4. Mohl bys popsat nějaké významné otevřené problémy současné logiky?

**Pavel Materna:** Zde musíme odlišit matematickou a filosofickou logiku. V případě matematické logiky takových problémů bude jistě víc a matematictí logici jistě vědí, které to jsou. I ve filosofické logice je mnoho otevřených problémů. V případě orientace na logickou analýzu přirozeného jazyka jsou to na jedné straně problémy týkající se analýzy vazeb známých z gramatiky: analýza druhů modalit, úsudků respektujících rozdíly projevující se v gramatických rozdílech druhů přítomných adjektiv (mnoho zajímavého právě o tom lze najít v textech mého bývalého doktoranda Bjørna Jespersena). Na druhé straně pak vyvstávají spíš obecné problémy: např. otázka rozlišení syntaxe a sémantiky, pokud od tohoto rozlišení ve formálních systémech přejdeme k přímé analýze, tak jak ji pojímá Pavel Tichý ve své monografii *The Foundations of Frege's Logic*. A existují samozřejmě i další obecné problémy tohoto druhu. Stálým takovým problémem kupříkladu je, jak se lze s optimální přesností vypořádat s iluzemi o jazykové povaze logických objektů. (Tedy s iluzemi, které Tichý – podle vzoru psychologismu – nazval „glosologismem“.)

**Vladimír Svoboda:** Co se týče logiky, přesněji filosofie logiky, připadá mi asi nejzajímavější otázka, do jaké míry se logika může obejít bez pojmu pravdy, resp. pravdivosti, resp. pravdivostní hodnoty. Já bych byl rád, kdyby se ukázalo, že do značné, protože se mi zdá, že přímočaré vysvětlování logických vztahů jako souvislostí pravdivostních hodnot vede v rámci logiky k některým iluzím, až zmatením. Navíc pokud logické vztahy stojí a padají s připisováním pravdivosti, nemohly by existovat logické vztahy mezi imperativy

– a já jsem přesvědčen, že existují. Nejsem si ani zdaleka jistý, zda logiku opravdu lze od pojmu pravdivosti odpoutat, nicméně přišlo by mi to svým způsobem osvobozující. Ale aby bylo jasno – nejsem žádný postmoderní relativista naznačující, že žádná pravda vlastně není.

## 5. Jaká je podle tebe úroveň české logiky v mezinárodním srovnání?

**Pavel Materna:** Moderní logika u nás neměla dobrou tradici ani za první republiky, ani za doby pěstování marxismu-leninismu. Situace se zlepšila teprve v 90. letech. V současné době je česká (i slovenská) matematická logika na mezinárodní úrovni úspěšná (Hájek, Pudlák, ale i dřívější pionýři matematické logiky, včetně překladatelů děl A. Churcha, A. Grzegorzcyka či jiných polských moderních logiků, např. Tarského nebo Mostowského). Filosofická logika napravila svou pověst zásluhou P. Tichého, který určitou dobu působil na pracovišti O. Zicha, kde s moderní logikou seznamoval mladší generaci českých logiků. Po své emigraci se v roce 1970 stal profesorem na novozélandské University of Otago v Dunedinu, kde napsal a v roce 1988 publikoval svou slavnou monografii *The Foundations of Frege's Logic*, o které jsem se již zmínil. Po revoluci se na určitou dobu vrátil do České republiky a prosazoval zde svůj systém Transparentní intenzionální logiky (TIL). O jeho knize jsem byl průběžně informován (písemně jsme komunikovali už během jeho emigrace a můj příklon k TIL se pak ještě podstatněji upevnil po jeho krátkém návratu do Čech). Tichého TIL překonala určité období nezájmu, jehož nespravedlnost byla konstatována ve *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (M. Fitting), a stala se mezinárodně známou školou, jejíž rozvíjení ovlivnilo činnost skupiny logiků v České republice a na Slovensku – s účastí dánského logika Jespersena, který nyní působí v Utrechtu a kterého jsem pro TIL získal v době jeho doktorského studia v Brně (původně byl stoupencem S. Kripkeho).

**Vladimír Svoboda:** Tohle je otázka, u níž se ode mne nedá očekávat nezaujatá odpověď – já totiž české logice (i slovenské, kterou stále vnímám jako s tou českou propojenou) fandím. Dá se myslím říct, že v některých oblastech logiky jsme na světové špičce. To platí zejména pro fuzzy logiku, která se u nás jako logická disciplína postavená na pevných matematických základech ustanovila díky Petru Hájkovi a jeho žákům. (Zajímavé je, že Petr Hájek se původně na začátku 90. let snažil přesvědčivě ukázat, že idea logiky, která pracuje s vágními predikáty, je od základu pochybená. Tenhle plán se mu ale nečekaně „zvrtil“) Obecněji se, myslím, dá říct, že česká logika – jak ta filosofičtější, tak i ta matematictější orientovaná – je mezinárodně konkuren-

ceschopná. Nejsme v logice velmoc, ale rozhodně u nás na logické mapě světa nejsou lvi. Problém ovšem je, že v našich podmínkách spočívá ona konkurenceschopnost na omezeném počtu lidí a to, že v rámci generační obměny dojde ke zvýšení anebo alespoň zachování oné konkurenceschopnosti, není nikdy jisté.

**6. Můžeš popsat, jaké problematice ses v logice věnoval a co považuješ za svoje dosavadní největší badatelské úspěchy?**

**Pavel Materna:** Už z předchozí odpovědi je patrné, čemu jsem se v logice především věnoval. Bylo to propagování TIL a pokusy o její rozvíjení. Značnou část tohoto působení mi po revoluci umožnilo přijetí do Oddělení logiky Filozofického ústavu AV ČR. Činnost v tomto oddělení mi otevřela příležitost získat nesmírně cenné kontakty s mladší generací českých, slovenských a zahraničních logiků, především s Marií Duží, docentkou a později profesorkou logiky v Ostravě (VŠB Technická univerzita, laboratoř umělé inteligence). Jsem velmi rád, že jsem ji svého času získal pro koncepci TIL, postupně se stala nejlepší současnou průkopnicí v této oblasti, její práce má velký mezinárodní ohlas a hlásí se k ní řada nadaných aktivních doktorandů. Moje práce v Oddělení logiky mi umožnila mj. i pedagogickou činnost na Masarykově univerzitě v Brně, kde jsem na filozofické fakultě přednášel úvod do logiky a na fakultě informatiky úvod do TIL. Rovněž jsem navázal kontakty na Slovensku, kde jsem trávil mnoho času diskusemi (nejen) o TIL a zahájil plodnou spolupráci především s kolegou Cmorejem.

Jedna z nejlepších příležitostí k navázání mezinárodní komunikace se mi otevřela při mém pobytu na Colorado University at Boulder, kde jsem se pro TIL snažil získat G. Bealera (dnes působí na Yale University). S ním a jeho kolegy jsem několik dní vedl upřímné diskuse. Na jedné z posledních schůzek však diskuse získala dost ostrý ráz a z Bealerova projevu jsem nabyl dojmu, že se jistým způsobem urazil. Na mé loučení se nedostavil, což jako by potvrdilo mou obavu. Když jsem však později Bealerovi poslal svou práci z Finska, odpověděl mi velmi přátelsky a ujistil mě, že jsem ve věci propagace TIL odvedl dobrou práci. Za svůj největší badatelský úspěch pokládám knihu, kterou jsem v roce 1998 napsal pro finskou edici *Acta Philosophica Fennica* pod názvem *Concepts and Objects*. Za realizaci této možnosti vděčím Oddělení logiky, jehož členy se mi ovšem bohužel nepodařilo pro TIL dostatečně nadchnout.

**Vladimír Svoboda:** Já jsem se vlastně už od počátku věnoval problémům na pomezí logiky a filosofie – zejména na rozhraní logiky a filosofie jazyka,

ale i na hranicích logiky a etiky. Průběžně se – tu více, tu méně – zabývám deontickou logikou, což je, zjednodušeně řečeno, logika, která zkoumá, co logicky vyplývá z tvrzení o tom, že je něco příkázáno (zakázáno, dovoleno), a co vyplývá ze samotných příkazů, zákazů a dovolení, resp. z imperativních či dovolovacích vět. Co se týče téhle oblasti logiky, jsem v tuzemsku průkopník a největší odborník (to není přehnané sebevědomí, jsem totiž bohužel jediný, kdo se touto oblastí logiky systematictěji zabývá). Mám pocit, že jsem si během let utvořil docela jasnou představu o tom, na jakých principech by deontická logika (ne)měla být budována. Podařilo se mi můj návrh na zrevizování deontické logiky publikovat i v prvojakostním mezinárodním časopise, ale ohlas je zatím bohužel mizivý. Bolzana ale také docenily až budoucí generace :-). Větší ohlas mají publikace o základech logiky prezentující naše společné bádání s Jardou Peregrinem. Věnujeme se jim už skoro deset let a snažíme se v nich doložit, že logika vyrůstá z přirozeného jazyka. Podstatnou část svých analýz jsme shrnuli v knížce o logických zákonech, která vyšla v roce 2017 v nakladatelství *Routledge* – a teď tam vychází ve druhém vydání jako paperback. To člověku samozřejmě udělá radost.

**7. Řekl bys, že jsi během své badatelské činnosti vytvořil nějakou vlastní ucelenou teorii?**

**Pavel Materna:** Kritika některých tendencí v moderní logice provedená v díle Pavla Tichého měla určující vliv na mou orientaci, na můj přechod od standardní koncepce logiky jako dané metodou formalizace ke koncepci charakterizované metodou přímé analýzy s použitím hierarchie typů. Jak už jsem sdělil, díky možnostem a svobodnému ovzduší panujícím na Oddělení logiky vedla má činnost v tomto směru k vypracování teorie pojmu, kterou mohu označit jako vlastní ucelenou teorii v rámci TIL. Tato teorie byla nejprve publikována v roce 1998 v již uvedené práci *Concepts and Objects*, veřejně pak diskutována v řadě článků v domácím i zahraničním tisku a posléze přijata jako teorie pojmu v TIL v monografii Duží, Jespersen, Materna: *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic* (Springer 2010).

**Vladimír Svoboda:** Otázka ucelenosti je ošidná. Mám pocit, že obraz přirozeného založení logiky, na kterém pracujeme s Jardou, je relativně ucelený, i když to neznamená, že v něm nejsou mezery, které by bylo potřeba vyplnit. Tenhle obraz ovšem těžko můžu považovat za „vlastní“, protože vychází z myšlenek, které se klubaly v Jardových textech dřív, než jsme začali systematicky spolupracovat. Moje představa o žádoucí struktuře bádání v rámci deontické logiky je také ucelená, ale tu zase stěží mohu označit za teorii. Jako

drobná ucelená teorie by se možná dalo označit vyjasnění pojmu logicky nesprávného argumentu, které jsme rozpracovali s Jardou a které vyšlo v časopise *Argumentation*. Dalo by se tedy říct, že jsme špičkoví odborníci na argumenty, které jsou z logických důvodů nepochybně nesprávné – máme jejich ucelenou teorii. Tahle teorie má ovšem velmi omezené uplatnění.

## 8. Na čem pracuješ v současné době?

**Pavel Materna:** Jsem stár, přátelé, a kvůli svému věku a teď navíc té koronavirové ohavnosti se nemohu Oddělení logiky odvděčit příslibem vynikajícího textu. Mohu tomuto oddělení jen poděkovat, že vždy pečovalo o mé uplatnění navzdory tomu, že nesdílelo mé logické názory. Protože však nemohu jen sedět a čekat, jak to všechno dopadne, natáhl jsem ještě ruku k pracovnímu nástroji – už sice ne přímo k peru, jako tomu bývalo dříve, ale k počítači – a s jistými obtížemi sepsal článek na téma *expressivity*. Netuším ovšem, jaký bude jeho osud. Víc toho asi nemohu zatím slíbit.

**Vladimír Svoboda:** Jak dobře víš, od letoška nám běží grant *Povaha logických forem a moderní logika*. Jeho existence určuje hlavní zaměření mé práce. Momentálně se s Jardou trápíme nad článkem o sporu mezi logickým pluralismem a logickým monismem. Chceme v něm ukázat, že debaty, které se aktuálně o tomto tématu vedou pod hlavičkou *the collapse problem*, vycházejí – na obou stranách – z předpokladů, jejichž pochybnost se ukáže, když přehodnotíme zakořeněné představy o povaze logické formy a obecněji o povaze entit, které jsou primárně propojeny logickými vztahy. Kromě toho mám rozdělaný článek o deontické logice, jehož hlavním tématem je hledání odpovědi na otázku, zda z dovolení mohou za určitých okolností vznikat závazky – nejen pro toho, kdo dovoluje, ale i pro toho, kdo je adresátem dovolení. Obávám se, že to není nic, co by bylo opravdu atraktivní pro čtenáře *Filosofického časopisu*.

## 9. Jaké osobnosti tě v logice a filosofii nejvíce ovlivnily?

**Pavel Materna:** Pokud jde o mou konečnou orientaci, je zřejmé, že to byl Pavel Tichý. A mohl bych tu jmenovat i mnoho dalších osobností, které mě ovlivnily v souvislosti s mojí snahou rozvíjet TIL. V první řadě to byla Marie Duží se svou nevyčerpatelnou energií. Nicméně jsem velmi šťastný, že mohu konstatovat, že i mimo okruh TIL mě životem provázelo mnoho dobrých lidí, ať už na bázi společné lásky k hudbě, nebo na bázi společného přesvědčení,



nebo bez ohledu na jakoukoliv bázi. A každý z nich mě určitě ovlivnil. Aspoň anonymně jim všem děkuji, žijí nejen v mých vzpomínkách, ale dokonce i snech.

**Vladimír Svoboda:** Jak už jsem řekl, k logice mě přivedl Miroslav Jauris. Kdybychom na logiku měli jiného učitele, nejspíš bych psal diplomovou práci z dějin filosofie a pro logiku bych se nikdy nenadchl. Velmi inspirativní pro mne bylo čtení prací G. H. von Wrighta, a nakonec i osobní setkání s ním v Helsinkách. Byl tehdy už žijící legendou finské filosofie – chodil do práce kolem vlastních portrétů, které visely na stěnách v budově fakulty. Byl velmi milý a měl úžasné bílé obočí, na které jsem se nemohl vynadávat. Také bych chtěl mít takové obočí a být tak milý. Podobně mimořádnou a inspirativní osobností pro mne byl třeba David Lewis. Nakonec je ale člověk asi nejvíce ovlivněn svým blízkým okolím. A já jsem měl štěstí, že jsem měl možnost pravidelně debatovat a spolupracovat s Pavlem Maternou, Jardou Peregrinem, Petrem Kolářem nebo i s tebou. Doufám, že se nám jednou podaří napsat společný článek, o kterém už roky uvažujeme.

## 10. V jakých filosofických či logických otázkách se neshodneš se svým kolegou Vladimírem Svobodou / Pavlem Maternou?

**Pavel Materna:** To je hezká otázka. Vláda patří do třídy definované jako průnik tříd „být dobrý přítel“ a „být spíše nepřítelem jeho názorů“. Vyskyty individuí spadajících to tohoto průniku jsou vzácné, ale existují. Já velmi rád diskutuji a většinou raději s těmi, kdo do té třídy patří. Vládi jsem si brzy všimnul. Nesouhlasil jsem s ním v logicko-filosofických otázkách, ale většinou jsem oceňoval, že se o takových otázkách chce bavit (a že chce, to jsem poznal brzo). Bylo to někdy zajímavé i proto, že jeho námitka mě nutila popřemýšlet, v čem spočívá jeho omyl, což nebylo vždy úplně snadné. (Někdy šlo dokonce o moji chybu v argumentaci, to jsem byl Vládovi docela vděčný.) Vládovy otázky byly většinou zajímavé, to oceňuji především. Rozcházejí se nejen v logických, ale třeba i ve filosoficko-politických otázkách. Vláda je spíše levicově orientován a já jsem z jeho hlediska zapšklý konzervativce. S takovými přáteli se však rád bavím. Takže zaplať pánbůh za Vládu!

**Vladimír Svoboda:** S Pavlem se vlastně tak úplně neshodnu v odpovědi na téma žádnou logickou či filosofickou otázku. I proto bylo vždycky velmi zajímavé s ním diskutovat. Vzpomínám si, jak u nás byl asi před dvaceti lety na krátkém pracovním pobytu věhlasný švédský logik Krister Segerberg. Byl hned na začátku svědkem jedné velmi živé debaty, kterou jsme s Pavlem vedli.

Když jsem pak později byl s Kristerem sám, řekl mi důvěrně, že si všiml, že v našem oddělení vládou velmi napjaté vztahy a že je mu to velmi líto. Nebylo snadné ho přesvědčit, že skutečnost, že naše debaty jsou ostré a někdy na sebe během nich i zvyšujeme hlasy, je naopak doklad otevřenosti a vzájemné vstřícnosti a přátelství. Debaty s Pavlem (některé byly i publikované) pro mne byly mimořádně poučné. On je totiž, co se týče logiky, typický ježek, který vidí většinu logických problémů prizmatem TIL. Mně TIL přijde jako velmi zajímavý systém a opravdu originální přínos české logiky do mezinárodního bádání, ale výchozí předpoklady Tichého (a Maternova) systému jsem nikdy nebyl schopný vzít za své. Myslím, že Pavel se s tím už dávno smířil a naše velmi přátelské vztahy to nepoznamenalo.